

DE MJUKA SVENSKA FRIMÄRKSHÄFTENA

80 ÅR

Av Sigurd Tullberg

Sigurd Tullberg är född 1909. Har författat ett 20-tal filatelistiska handböcker o d samt topografiska och bibliografiska skrifter, deckare, m m. Redigerat Frimärkets Dags årsbok 1972–1983. Redaktör och utgivare av tidskrifterna Frimärkssamlaren (1941–45) och Nordisk Filateli (1966–76). Skriver frimärksspalten i Svenska Dagbladet sedan 1971 och talar regelbundet sedan 1971 i radions Vardags om frimärksnytt.

Några ord om en populär förpackning i postens rika sortiment

Hur ofta har man inte välsignat den lilla trevliga uppfinningen frimärkshäftet! Tack vare häftet har man sina frimärken prydliga och rena, när de ska tas i bruk, även om de placerats lite vårdslöst i fickorna eller slängts ner i skrivbordslådan.

En fin uppfinning med luxemburgskt ursprung. Redan 1895 gav postverket i Luxemburg ut två frimärkshäften. Fem år senare följde Kanada och USA efter, USA i april och Kanada i juni 1900.

Ur svensk synpunkt är USA-häftena speciellt intressanta. De innehöll märken i valören 2 c och häftena omfattade 12, 24 eller 48 märken och såldes med 1 cents tillägg.

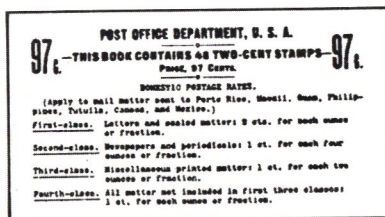
Frimärkena placerades i form av 6-block med tre frimärken lodrätt och två vågrätt och med två, fyra eller åtta sådana block i omslaget. Mellan blocken insattes paraffinerat skyddspapper för att hindra hopklistring. Omslaget hade formatet 80×43 mm och var av kartong med postala upplysningar tryckta på sidorna.

Detta hände som sagt i USA, där postverket förresten stämdes av en privatperson som uppgav att han hade patent på häften av sådant utseende. Han begärde en miljon dollar i skadestånd, men huruvida han vann processen är okänt.

Carnet de 24 timbres-poste de 5 cts.

Prix: fr. 1.25

Det första frimärkshäftet gavs ut av Luxemburg 1895.

Frimärkshäfte från USA 1900.

Den svenska generalpoststyrelsen

blev underkunnig om den amerikanska distributions- och försäljningsnyheten genom ett brev avsänt från Boston den 1 juli 1901. Brevskrivaren hette Rich. Hogner, uppenbarligen en svensk och en god svensk, eftersom han ömmade för postala framsteg.

Han insände ett av Nordamerikanska Postdepartementet utgivet frimärkshäfte av det ovannämnda slaget och rekommenderade användandet av »frimärksböcker, som tyckes mig praktiskt, som postverket här nyligen släppt ut».

Och kungl Generalpoststyrelsen tyckte tydligen att förslaget var värt att ta upp och syna i sömmarna.

Bagges sedeltryckeri, som tryckte de svenska frimärkena vid den tidpunkten, fick inkomma med kostnadsförslag på dessa »föreslagna små böcker». Intendenten vid frimärksförrådet H F Westman avgav också ett yttrande den 21 okt 1901.

Rich. Hogner hade avslutat sitt brev med orden: »Skulle svenska postverket hafva någon nytta af mitt meddelande vore det roligt».

Men det nöjet kunde man inte bereda mr Hogner ansåg intendenten. I sin utredning redogjorde han för de trycktekniska och ekonomiska förhållandena i samband med en eventuell häftesframställning och avslutade med några märgfulla ord:

Intendent H F Westman.

»Då enligt undertecknads åsigt något verkligt behof för införande inom Svenska postverket af häften med frimärken icke torde för närvarande förefinnas, och dessa häften efter all sannolikhet skulle komma att endast högst obetydligt användas af den korresponderande allmänheten (i städerna Stockholm, Göteborg och Malmö torde dessa häften måhända få någon åtgång) samt då icke något postverk i Europa ännu företagit sig att tillhandahålla allmänheten frimärkshäften, får undertecknad vördsammast hemställa att förslaget om införande i Sverige af häften med insatta frimärken icke måtte för närvarande föranleda till någon kungl Styrelsens åtgärd».

Svartavdrag av tryckplåt för häftesfrimärken.

De första svenska frimärkshäften.

Generalpoststyrelsen ansåg förmodligen liksom sin förrådsintendent att tiden inte var mogen för en sådan serviceåtgärd som frimärkshäftesutgivning och beslöt i enlighet med Westmans hemställan.

I Norge var man emellertid mera optimistisk och 1902 anslag stortinget 2 000 kr till utgivning av frimärkshäften efter amerikansk förebild.

Det blev frimärkshäften!

Om det var norrmännens initiativ eller något annat inom postens värld som föranledde en omprövning här i Sverige är inte gott att säga. Källorna är tyvärr intorkade.

Men mitt i sommaren 1903 infortrade generalpoststyrelsen ett nytt kostnadsförslag från Bagges tryckeri. Det kom styrelsen tillhanda den 17 juli samma år. Redan en vecka senare var intendent Westman klar med en utredning, som byggde på den baggeska offerten.

Kungl Styrelsen bestämde sig snabbt för att följa USA:s exempel och ge ut frimärkshäften. Man beslöt ge ut två olika häften i valörerna 5, resp 10 öre med 30 märken i varje häfte. Det var dock med viss tvekan som man godkände att få betala tryckeriet 8,16 öre för varje häfte, eftersom man endast åsatt häftena en tilläggsavgift av 5 öre.

Postverket följde den amerikanska förebilden ifråga om häftesformat och arrangemang av märkena i 6-block. Man fick sålunda fem sådana block i varje häfte och mellan blocken anbringades vaxpapper som skydd.

För att åstadkomma frimärksark som lämpade sig för häftestillverkningen trycktes de ifrågavarande Oscar-märkena i koppartryck i halvark med 90 märken istället för de annars tillverkade 100-arken. Bagges tryckeri fick därför framställa nya tryckplåtar i samma format som de gamla men med endast nio rader märkesbilder istället för tio. En märkesrad var tom. Dessutom satt tre märkesrader upp- och nervända.

Genom denna anordning fick man ut 15 sexblock, som alla hade en marginal för inhäftningen. Ur varje sådant halvark erhöles sålunda frimärken till tre häften.

Färdigleverans av häftena

skulle enligt kontrakt ske senast den 19 dec 1903. Postverket hade beställt 150 000 häften i valören 5 öre och 105 000 i valören 10 öre, avsedda för lokalbrev och brevkort, resp riksbrev i lägsta viktklassen. Tryckeriet meddelade emellertid att man inte med säkerhet kunde utlova slutleverans före jul. Bl a tog kontrollen avsevärd tid.

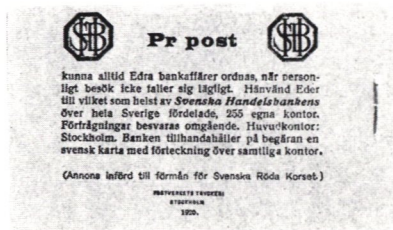
Beträffande kostnaden för häftena hade post och tryckeri haft svårt att få fram ett pris med vilket båda parter kunde vara nöjda. Enligt generalpoststyrelsens kalkyler vore redan ett tillverkningspris på fem öre per häfte för högt »och borde skäligen nedsättas».

Tryckeriet å sin sida pekade på att tryck tillkommit på omslaget och att en extra kontrollant måste tillsättas, eftersom kontrollen annars skulle bli alltför tidsödande ur leveranssynpunkt. Slutligen enades man dock om att postverkets kostnad skulle bli nyssnämnda 8,16 öre per häfte.

Den 11 april 1904

var intendent Westman vid frimärksförrådet allvarligt bekymrad. Han skrev till kungl Styrelsen:

»Då det är omöjligt att beräkna den blifvande åtgången af frimärkshäften samt då såväl själfva tillverkningen som i synnerhet kontrollräkningen af dessa häften kan verkställas ytterst långsamt, får undertecknad på det att vederbörande postanstalter icke måtte inkomma med alltför stora beställningar å frimärkshäften hvarigenom det kunde blifva omöjligt att med nuvarande förråd effektuera alla inkommande requisitioner, vördsamt hemställa, dels att frimärkshäftena måtte första gången utsändas från frimärksförrådet med reversal till vederbörande postanstalter och skulle denna utsändning af frimärkshäften kunna ega rum omkring den 20 dennes eller så snart kungl Styrelsens cirkulär i ämnet blifvit färdigt att utsändas, dels att frimärkshäften måtte åtminstone tillsvidare tillhandahållas allmänheten endast vid vederbörande postkontor emedan, om poststationerna nu skulle tilldelas frimärkshäften, den nu tillverkade upplagan af dylika häften torde vara otillräcklig».

De två första annonsörerna: ASEA och Svenska Handelsbanken.

Den detta datum tillgängliga mängden frimärkshäften var 126 000 st med 5-öresmärken och 50 000 st med 10-öres. En vecka senare distribuerades till postkontoren 61 000, resp 51 000 häften. Enligt det cirkulär som med den 12 april som datum (cirkulär nr XX, 1904) samtidigt utsändes skulle tillsvidare inga frimärkshäften utsändas till poststationer, ångbåtsexpeditioner, lantbrevbärare eller av postverket antagna frimärksförsäljare.

Den av generalpostdirektör E. von Krusenstjerna undertecknade kungörelsen hade följande lydelse:

Taxa för inrikes försändelser.		Taxa för inrikes försändelser.	
Brev (högsta vikt 250 gram)		Korsband.	
t. o. m. 20 gr. : 10 öre	Brevkort enkla : 5 öre	Inrikes tidn. (obegränsad vikt) varje 50 gr.:	
20—125 " : 20 "	dubbla : 10 "	1 öre — dock minst 4 öre (lokalporto: 2 öre).	
125—250 " : 30 "		Andra trycksaker (högst 2 kg.) varje 50 gr.:	
(lokalporto : hälften)		4 öre (lokalporto: hälften).	
Paket (högsta vikt 50 kg.)	Tilläggsavgifter för:	Affärshandlingar (högst 2 kg.) varje 50 gr.:	
t. o. m. 1 kg. : 40 öre	rek. . . . 15 öre	4 öre — dock minst 10 öre (lokalporto: hälften).	
1—3 " : 65 "	express . . 20 "	Varuprov (högst 350 gr.) varje 50 gr.:	
3—5 " : 90 "	mottagnings-	— dock minst 8 öre (lokalporto: hälften).	
5—6 " : 130 "	beskr. . . 10 "	Anm. Korsband må i storlek icke överstiga:	
o. s. v. per	Inkassering (högst	Varuprov 30×20×10 cm. eller i form av	
ytterl. 1 " : 40 "	1000 kr.), 50 post-	rulle 30×15 cm.	
Skrymsande paket +	taxan.	Övriga korsband 45×45×45 cm. eller i form	
50 procent.		av rulle 75×10 cm.	

Höjda postavgifter från den 1 juli 1920.

ÖBS! Något särskilt, lägre s. k. lokalporto utgår icke vidare. Alla försändelser taxeras såsom riksbrev.

Brev (högst 500 gr.)	Brevkort enkla: 10 öre
t. o. m. 20 gr.: 20 öre	dubbla: 20 "
Över 20—125 " 40 "	
" 125—250 " 60 "	Kortbrev . . . 20 "
" 250—500 " 80 "	

Korsband.

Trycksaker , även svenska tidningar (högst 500 gr.)	
varje 100 gr. eller del därav 5 öre.	
Affärshandlingar (högst 500 gr.)	Varuprov (högst 850 gr.)
t. o. m. 400 gr. 20 öre	t. o. m. 200 gr. 10 öre
Över 400—500 " 25 "	Över 200—300 " 15 "
Blindskrift (högst 3 kg.) varje 500 gr. eller del	" 300—350 " 20 "
därav 5 öre.	Vänd

Höjda postavgifter.

Kungörelse

angående tillhandahållande af frimärkshäften för 5 och 10 öres vanliga frimärken.

Kungl. Generalpoststyrelsen har låtit förfärdiga frimärkshäften af två slag, innehållande det ena 30 stycken vanliga frimärken af 5 öres och det andra 30 stycken sådana frimärken av 10 öres valör. Dessa frimärkshäften komma att tillhandahållas allmänheten genom postkontoren i riket till ett pris af 1 kr 55 öre för hvarje femöreshäfte och 3 kronor 5 öre för hvarje tioöreshäfte. Af frimärkena äro sex stycken inhäftade å hvarje sida, med

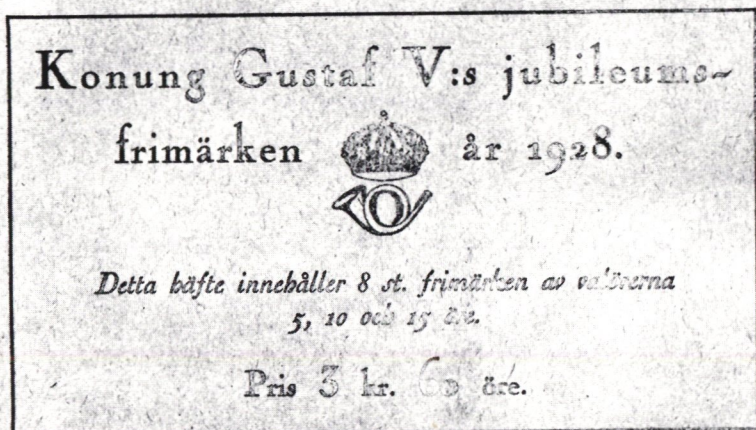
mellanlägg af pergamentspapper. För femöreshäftena är omslaget grönt och för tioöreshäftena rödt. Stockholm, af Kungl. Generalpoststyrelsen, den 12 april 1904.

E. von Krusenstjerna.

Å. Hermansson.»

Dagspressen noterade

utgivningen bl a i form av en notis som troligen utsänts av postverket i samband med distributionen av häftena. Den löd så här:

I samband med Gustav V:s 70-årsdag utgavs ovanstående häfte med tre olika valörer.

»Frimärkeshäftet. Sedan någon tid har inom Nordamerikas Förenta stater dess postverk tillhandahållit små frimärkesböcker för olika valörer frimärken. Dessa häften som ha ett format, afpassadt för att de skola kunna bäras i plånboken eller i västfickan, ha vunnit mycket bifall hos allmänheten och stor åtgång.

Denna nyhet kommer nu ock att införas i Sverige. Generalpoststyrelsen kommer nämligen att omkring den 20 d:s utsläppa frimärkeshäftet, som komma att blifva af två slag. Det ena innehåller 30 stycken frimärken af 5-öres, det andra 30 stycken frimärken af 10-öres valör. Priset å hvarje häfte blir fem öre högre än frimärkenas nominella värde, således 1 krona 55 öre, resp. 3 kr 5 öre. Fem-öres häftena få grönt omslag och tio-öres häftena rödt.»

Redan en månad tidigare hade frimärkshäftet införts i Storbritannien, och den nyheten hade också uppmärksamrats i Sverige. Åtminstone av Venersborgs-Posten, som den 22 mars 1904 skrev en notis om »En praktisk postnyhet».

I notisen framhölls, att »dessa böcker kunna bekvämt bäras i fickan och skola hindra publiken från att bära frimärken lösa i portmonnäen eller fickan, hvarigenom de bli smutsiga eller helt och hållet försvinna. Böckerna innehålla dessutom en mängd nyttiga upplysningar om post och försändelser m.m.»

Tidskrift för postväsendet, en postal facktidskrift alltså, lämnade i sitt nummer 4 för 1904 närmare upplysningar om de aktuella frimärkshäftena.

Bland annat får man veta att frimärkshäften redan har införts utom i USA och Storbritannien även i Kanada, Nya Zeeland, Holland och Ungern. Och i Norge utgavs fem olika häften den 7 maj 1904.

Om frimärkshäftenas användbarhet får man veta, att »genom dem har det blifvit möjligt för hvem som helst att på et bekvämt sätt föra med sig eller förvara ett antal av de brukligaste frimärksvalörerna, som särskildt för resande men äfven för privatpersoner i allmänhet har sin betydelse.»

Att frimärkshäftena rönt uppskattning intygas också. »En uppfattning om deras popularitet i de länder, där de använts några år, får man genom följande siffror: i Nordamerikas förenta stater såldes under räkenskapsåret 1901–1902 över 7 miljoner frimärkshäften, innehållande nära 124 1/2 miljoner 2-centsfrimärken.»

Man möter sålunda en klart positiv inställning till behovet och nyttan av att använda frimärkshäften och man märker nog också en viss förväntan och förhoppning om succé även hemma i Sverige. Men förhoppningarna sveks till en början.

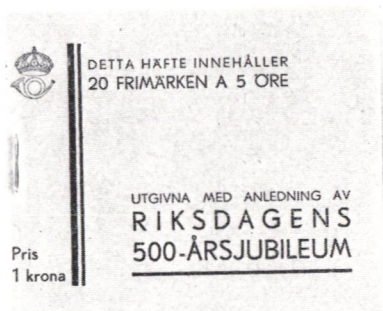
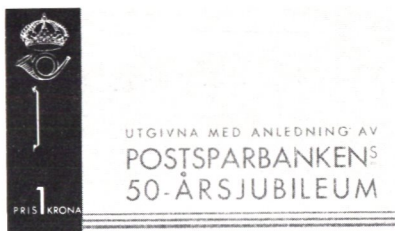
Föret är värst i portgången

måste de svenska tillskyndarna av frimärkshäften ha tröstat sig med när de studerade försäljningssiffrorna för startåret. Framräkningen hade ökat den första beställningen och hade i mitten av september 1904 mottagit från Bagges tryckeri sammanlagt 185 128 häften med 5-öres och 145 609 häften med 10-öresmärken.

Efter den första utsändningen i april och fram till den 13 september hade postkontoren endast rekvirerat ytterligare 1 200 häften med den lägre och 1 550 häften med den högre valören. Och fortsättningen var föga lovande.

Den 26 jan 1905 – alltså trekvarts år efter starten – hade utöver det nyssnämnda antalet endast rekvirerats 669 st 5-öres och 488 st 10-öres häften.

I vördsamt memorial från den nya förrådsintendenten Wilhelm Sandén sistnämnda datum skriver denne om försäljningsresultatet: »Häraf framgår att ifrågavarande häften icke haft den åtgång, som man haft anledning förvänta och orsaken härtill torde ligga dels uti allmänhetens okunnighet om dessa häftens förekomst, dels och ännu mera uti att den tilläggsafgift 5 öre, som åsatts varje häfte utöfver detsammans nominella värde, av samma allmänhet ansetts alltför dyg.

Några handgjorda frimärkshäften.

H. M. Konung Gustaf V

90 år den 16 juni 1948.

Detta häfte innehåller 20 frimärken à 10+10=20 öre, varav 10 öre tillfaller Gustaf V:s 90-års födelse för Sveriges ungdom.

PRIS 4 KR

ESAIAS TEGNÉR

Detta häfte innehåller 20 frimärken à 10

PRIS 2 KR

XVI

olympiadens

Ryttartävlingar

1956

FRIMÄRKEN

20 st à 20 öre

PRIS 4 KR

20

NATHAN SÜDERBLOM

15. 1. 1866—12. 7. 1931

Detta häfte innehåller 10 frimärken à 60 öre

PRIS 6 KRONOR

Utgivningsdag: 13 januari 1946

VALÖR 60 ÖRE

Internationella

teleunionen · 100 år

10 stycken frimärken Pris 6 kronor

Utgivningsdag: 17 maj 1965

Maskintillverkade frimärkshäften, utgivna före 1968.

Tager man emellertid i betraktande tillverkningskostnaden — 8,2 öre per häfte — synes denna tilläggsavgift för närvarande ej kunna borttagas.

För att möjligen få bort tilläggsavgiften har emellertid fråga uppstått, huruvida det ej möjligen vore lämpligt att låta större solida firmor få mot en viss afgift insätta annonser å de mellan frimärkena inhäftade hvita pappersbladen samt att äfven å frimärkshäftenas ytersidor tillåta dylik annonsering.»

Det inneliggande lagret

av frimärkshäften i frimärksförrådet höll sig vid denna tidpunkt kring 150 000, resp 90 000 häften. Det ringa intresse allmänheten visat för användandet av sådana lät befara en lång försäljningstid. Så blev också fallet.

Vid inventering av förrådet i slutet av år 1913 fanns ett kvarliggande lager av 64 000 st häften av den lägre valören och 28 000 st med den högre. För att påskynda försäljningen beslöt kungl Styrelsen att häftena från och med den 16 december samma år skulle säljas till frimärkenas nominella värde, alltså utan dittillsvarande tilläggsavgift av 5 öre.

Generalpoststyrelsen anammade således Sandéns förslag nästan nio år tidigare. Det gamla priset övertrycktes och ersattes med det fem öre lägre. Förmodligen det svenska postverkets enda realisation på grund av objektets svårsåldhet!

Redan ett år senare

närmare bestämt den 12 dec 1914 avlöstes häftena med Oscar-märkena av häften med märken i samma valör som 1904 — 5 och 10 öre — men med den nye kungens porträtt. Det var märken av typ Gustav V i medaljong. Varje häfte innehöll fem blad om fyra frimärken.

Detta häfte innehåller 40 st. frimärken

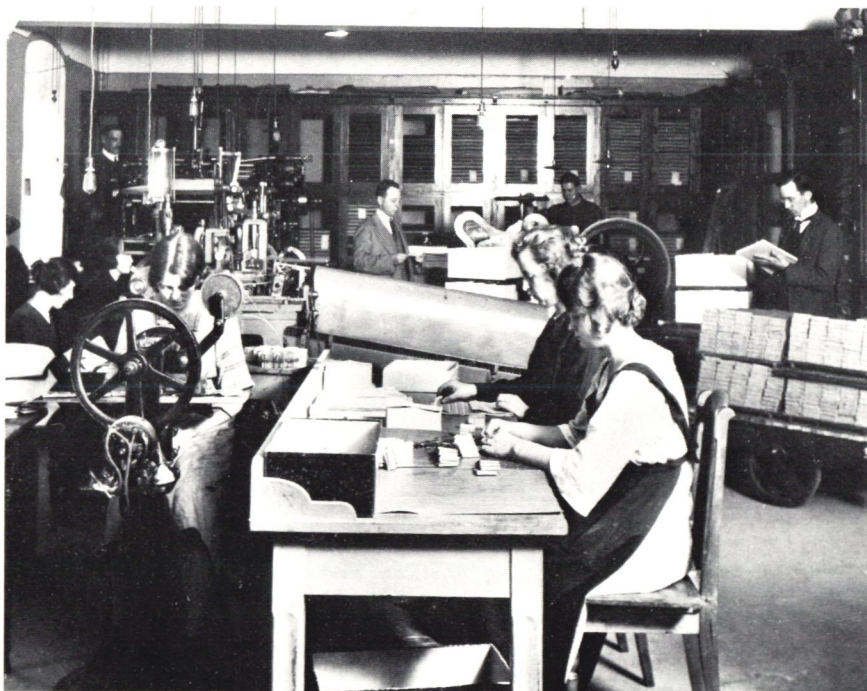
à 5 kronor.

Värde 200 kronor

Det dyrbaraste av alla svenska frimärkshäften.

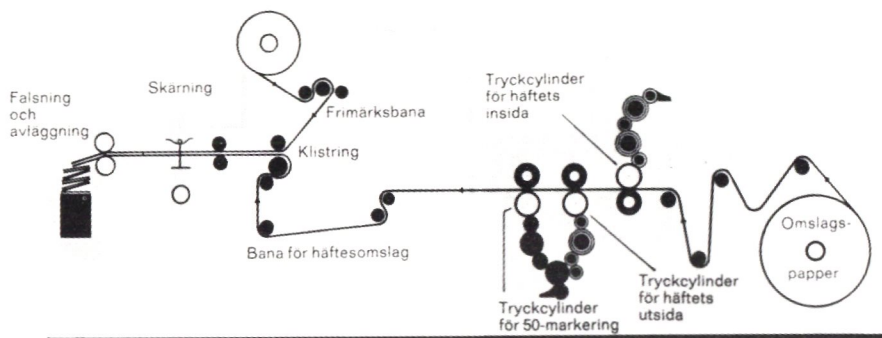
En smula kuriöst kan kanske tyckas att det dröjde sju år efter faderns död innan kung Gustav efterträdde honom på frimärken i häfte. Visserligen utkom inte några Gustav V-frimärken i 5- och 10-öresvalörerna förrän 1910–1911. Att inga nya häften utgavs då var förmodligen av ekonomiska skäl . . .

Tydligen hade det visat sig klokt att slopa tilläggsavgiften för häftena. Hur underligt det än kan låta för sena tiders barn så spelade femöringen tydligen en icke ringa roll för försäljningen. Men nu accelererade efterfrågan. Försäljningen steg och 1917 var det dags för nästa nyutgivning.

Så här tillverkades de handgjorda häftena.

Samma typ och samma valörer användes även här, men de tjugo märkena förekom på två blad om vardera 10 frimärken. Liksom tidigare framställdes häftena för hand och hanteringen underlättades genom det nya arrangementet.

Schematisk bild av häftesmaskin.

Den begynnande dyrtiden

framtvingade höjda posttaxor. Den 22 okt 1918 kom två nya häften, även dessa med märken i samma typ som 1914 och 1917 men med två öre högre valörer, alltså 7 och 12 öre.

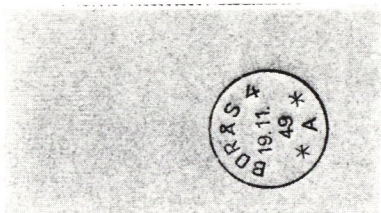
Kort därefter beslutades ytterligare höjning av taxorna. Den 18 juni 1919 utgavs därför ett häfte med tjugo 15-öresmärken. Från samma datum återkallades de två närmast föregående frimärkshäftena (7- och 12-öres) till förrådet.

Dyrtiden fortsatte och den 1 juli 1920 höjdes brevpottot från 15 till 20 öre i lägsta viktklassen. Detta medförde att ett häfte med 20-öres frimärken gavs ut den 8 september samma år. Eftersom det nya portot skulle gälla från den 1 juli tillhandahöll postverket restupplagan av 10-öreshäftet från 1917 med ett utanpå klistrat blad (tryckt i 200 000 ex) med uppgift om de nya posttaxorna.

Alla utgivna häften

hade dittills endast innehållit bruksmärken, liktydigt med märken i brev- och brevkortsvalörer med regentens porträtt. Från år 1920 samt i och med att postverket självt övertagit framställandet av frimärken kom även minnesfrimärken i häftesform.

Den 1 okt 1920 utgavs ett häfte minnesfrimärken i valören 20 öre med Gustav II Adolfs bild. Här förverkligades det andra av intendent Sandéns förslag femton år tidigare, nämligen om annonsering i frimärkshäftet.

Postmästarhäfte.

Det första maskintillverkade häftet.

Annonseringens förhistoria

kan berättas i få ord. År 1920 fyllde enligt generalpoststyrelsens åsikt det svenska postverket 300 år, och ett sådant jubileum borde inte få gå spärlost förbi.

Visserligen anmälde byråchefen Askberg en avvikande mening. Han ansåg att jubileet borde firas först 1936, men höga styrelsens ledamöter tyckte annorlunda. Majoriteten ansåg att de förtjänster Gustav II Adolf inlagt om postbefordran redan 1620 var så stora att man borde ge ut ett minnesfrimärke med hans porträtt.

Olle Hjortzberg fick i uppdrag att teckna frimärksbilden, som sedan graverades av Max Mirowsky. Den 23 juni gick besked om tryckning till frimärkstryckeriet. Fem dagar senare skrev prins Carl, ordförande i Svenska Röda Korsets överstyrelse, ett brev till generalpoststyrelsen.

För Röda Korsets räkning anhöll han om »annonseringsrätt dels å frimärksrullar, dels å baksidorna av de frimärkshäften, som äro avsedda att tryckas inom den närmaste tiden.»

Överstyrelsen erbjöd sig att ansvara för samtliga generalpoststyrelsens kostnader för tryckningen av annonserna, »vilka skola varje gång av Generalpoststyrelsen godkännas, varemot inkomsterna för annonseringen skulle tillkomma Svenska Röda Korset för dess nationella humanitära verksamhet», som det heter i skrivelsen.

Ansökan föll i god jord. Generalpoststyrelsen biföll framställningen evad det gällde frimärkshäftena. Men rullarna lämpade sig inte för annonsering tyckte förmodligen höga styrelsen.

Två stora företag

ställde upp med annonser till förmån för Svenska Röda Korset. Det var ASEA, som fick sin annons införd på Gustav II Adolf-häftet och Svenska Handelsbanken med sin annons på häftet 20-öres Gustav V i medaljong.

Annonserna avslutades med texten »(Annons införd till förmån för Svenska Röda Korset)». Det är tveksamt om detta meddelande gav nya kunder till annonsörerna. Faktum är att de aldrig återkom, vad nu detta kunde bero på.

45 · 45 · 45 · 45 · 45 · 45 · 45 · 45 · 45 · 45

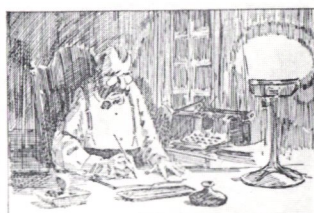

Utgivningsdag: 20 november 1970
Komposition: Czesław Słania
Omslag: Jan Magnusson

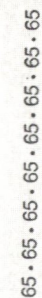
507807

45 · 45 · 45 · 45 · 45 · 45 · 45 · 45 · 45 · 45

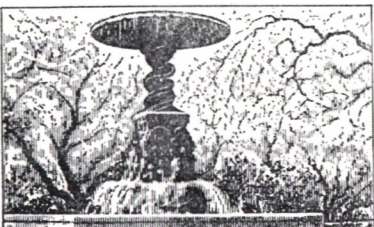

Häftan med omslag formgivna av Jan Magnusson, utgivna 1969–1974.

44

55·55·55·55·55·55·55·55·55·55

BO BERGMAN VALÖR
55 ÖRE
PRIS **5:50**

NORDISK FILATELI
Tidskrift för frimärkssamlare Red. Sigurd Tullberg
10 nr/år Lösnummer 2:- i Pressbyråns kiosker

- INSTRUKTIVA ARTIKLAR ■
- GIVANDE ANNONSER ■
- Fyllig NYHETSANMÄLAN ■

Prenumerera — helår kr 16:50

Nordisk Filateli, Box 40200, 10344 Stockholm 40
Postgiro 15 18 29 Provnr mot 1 kr i frimärken

Annonsering gav inga lysande resultat.

Redan tidigare

hade man använt omslag till postala meddelanden. Reklam för postsparbank och postgiro dök upp 1927 och 1936. Men annonsering för »större solida firmor» för att citera förrådsintendenten Westman kom först den 18 januari 1966.

Då infördes en annons för Frimärkshuset AB i en upplaga av frimärkshäftet med 25-öres Gustav VI Adolf typ III. Ett par månader senare återkom Frimärkshuset i häftet 30 öre Gustav VI Adolf. Sedan följde ytterligare ett antal företag med annonser fram till 1976. Det var bl a Kolmårdens djurpark, Folksam, Sture Ljungdahl, Linguaphone-Institutet (den flitigaste annonsören!) samt Nordisk Filateli.

En betydelsefull fråga för varje annonsör är om folk läser annonsen, om den lönar sig. Det är svårt att avgöra ifall den inte innehåller exempelvis ett gratiserbjudande eller eljest något som förmår läsaren att återropa utfästelsen i annonsen.

Ett exempel! År 1969 annonserade undertecknad om tidskriften Nordisk Filateli i häftena Bo Bergman och Hjalmar Söderberg. Annonspriset var humant: ett öre per frimärkshäfte. Det förefaller billigt eftersom ett häfte har bra mycket längre livstid än ett nummer av en dagstidning eller veckotidning. Dessutom ingår häftena ofta i frimärkssamlingar, där annonsen kan utöva påverkan under många år.

I annonsen utlovades provnummer av Nordisk Filateli för en krona i frimärken. Från tidskriftens sida var vi mycket nyfikna på resultatet, men vi blev tämligen besvikna. Sammanlagt knappt tvåhundra rekvisitioner och drygt ett hundratal prenumerationer. Annonskostnad per prenumerant ca 100 kronor!

Den senast införda

firmaannonsen finner man som nämnts 1976. Det var i häftet Medeltida bokmåleri. Därefter har införts ett antal informationer i annonsform om olika sjukdomar (diabetes, reumatism, psoriasis o a).

Att annonseringen upphört beror inte på något förbud mot fortsatt sådant införande. Orsaken är istället att allt större utrymme krävs för information om frimärkena i häftet samt postala underrättelser. Notiserna är ofta signerade.

Ibland erbjuder texten små överraskningar som t ex den lilla prosadikten av lord Chesterfield:

»Du har kanske rätt när Du skriver
att Du inte har något nytt att berätta.
Men även om vi inte har några nyheter,
har vi alltid något att säga dem
som står oss nära.»

Omslagets framsida

Omslaget tillhör förpackningen och bör därför innehålla för handhavandet och försäljningen behövliga fakta om innehållet. Den uppfattningen hade vederbörande inom postverket ifråga om frimärkshäftena.

I överensstämmelse därmed förekom till en början endast texten Kungl. Svenska Postverket (med lilla riksvapnet) samt uppgiften »Detta häfte innehåller 30 stycken frimärken á 5 öre» eller vad häftet annars kunde innehålla samt häftets pris.

Uppgiften om att frimärkena emanerade från Kungl. Svenska Postverket ansågs så småningom onödig och man nöjde sig med krönt posthorn. Istället utsattes uppgift om vilken frimärksutgåva häftet innehöll såsom »Kong Gustav V:s jubileumsfrimärken år 1928». Ur distributions- och försäljningssynpunkt var den anordningen fullt tillräcklig, ansåg man.

Men så började frimärkssamlarna få upp ögonen för häften som samlarobjekt. Och då kommer också estetiska önskemål in. Det är betydligt roligare att betrakta vackra än – med förlov sagt – tråkiga och trista häftesframsidor.

Du har kanske rätt när Du skriver
att Du inte har något nytt att berätta.
Men även om vi inte har några nyheter,
har vi alltid något att säga dem
som står oss nära.

Lord Chesterfield

*Det är artigt att komma ihåg sina vänner med brev
— och det är oartigt att inte svara på brev.*

10 FRIMÄRKEN • VALÖR 90 ÖRE

En liten prosadikt.

Ett vackert omslag från 1967.

Jan Magnussons första häftesomslag.

Bland dem som insåg betydelsen av att ge häftena ett tilltalande utseende var avdelningsdirektör Per Pååg, chef för frimärksavdelningen.

Till »de aptitretande ingredienserna i hobbyn», som han en gång uttryckte sig om frimärkssamlandet, hörde frimärkshäftena. Naturligtvis var han samtidigt klar över häftenas allt mer ökande betydelse ur postal synpunkt.

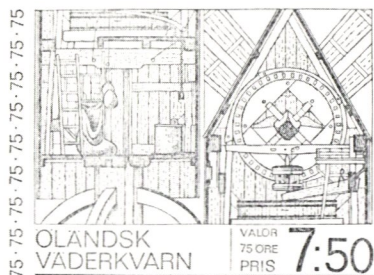
I Frimärkets Dags årsbok 1972 skrev han bl a: »Häftena har visat sig vara ett bra argument i de kampanjer vi har för att öka det privata brevskrivandet. På samma sätt som många lägger stor vikt vid ett individuellt brevpapper vill vi ge möjlighet till en frankering med en mer personlig stil genom de sk flermotivhäftena, som vunnit stor uppskattning bland våra postkunder. I häftena finns alltid en text som ger fakta om och kring frimärksmotiven. Utvecklingen av vår häftestillverkning med flermotivhäftena och kombinationshäften är alltså en följd av ett avancerat förpackningstänkande.»

Per Pååg påpekar på samma ställe att »häftesutgivningen är en mycket uppskattad service åt allmänheten. Stor omsorg ägnas åt omslagssidornas bild och text.»

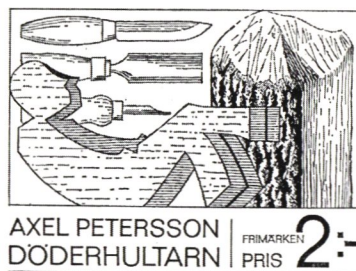
Sven-Rune Johansson på Postens Frimärksavdelning var den som närmast höll i angelägenheter rörande frimärkshäftena. Han var livligt intresserad av att få fram estetiskt tilltalande, mer intresseväckande häftesomslag, icke minst framsidor. I tecknaren Jan Magnusson fann han 1968 den rätte medarbetaren.

Jan Magnusson

hade visserligen i tidig ungdom haft mer högtflygande planer för sin framtid – han ville faktiskt bli flygare! – men snart nog fann han större behag i en lugnare sysselsättning. Eftersom han alltid haft högsta betyg i teckning sökte han in på Konstfack i Stockholm. Där gick han genom aftonskolan åren 1945–48 och de två följande åren Högre konstindustriella skolans avdelning för reklam och bokhantverk.

Ett originellt grepp.

Konstnärns arbetsmaterial.

Efter praktikplats hos Martin Gavler stannade han där i fjorton år som tecknare. Gavler hade bl a postverket som kund och den vägen kom Magnusson att utföra en hel del tecknings- och layoutarbete år verket.

Därefter kom en mycket intressant tid hos industrijätten Hägglund & Söner. Sedan deras stockholmskontor lagts ner, fick Jan Magnusson hitta på något nytt, och det blev som frilans hos Postens Frimärksavdelning PFA.

I samverkan med Sven-Rune Johansson utformade han en ny stil med illustrerade framsidor på frimärkshäftena. Han gick ifrån metoden att direkt angiva innehållet som exempelvis genom att rita ett älg huvud på framsidan av ett häfte med älg huvud på frimärkena.

Omslagsbilden fick istället

komplettera frimärksbilden såsom när han lät träsnidarens verktyg och arbetsmaterial illustrera omslaget till häftet med frimärkena om Döderhultaren och hans konst.

Han introducerade också en fast layout med rektangulär inramning och därunder framsidans text placerad. På alla framsidor finns även märkesvalören som ett ändlöst band på vänstra kortsidan för att underlätta postpersonalens arbete. Häftena förvaras nämligen framstupa i sina fack. Tecknaren söker också i görligaste mån dekorera hela ytan. Häftenas format kan vara olika, men illustratören försöker alltid göra omslagen efter samma grundmall.

– Det är viktigt att tänka på häftessamlarna, säger Jan Magnusson. De äldsta omslagen var uppenbarligen helt tänkta som förpackningar, som folk skulle slänga sedan innehållet förbrukats. Som ett cigarettpaket eller en ölburk. Men numera är det många filatelister som samlar häften både för innehållets och omslagsmotivens skull.

Ibland har tecknaren råkat i beråd när häftesformatet inte passat till den lämpligaste framsidesbilden.

– Häftet med den öländska väderkvaren var ett sådant fall, påpekar

Jan Magnusson i sin ateljé. Foto Yngve Hellström.

Jan Magnusson. Jag ville gärna visa hur en sådan kvarn är konstuerad invändigt. Och då skar jag helt enkelt av kvarnteckningen på mitten och ställde de båda halvorna bredvid varandra. På så sätt blev alla detaljer fullt tydliga. Men jag medger att förfarandet kan synas originellt! Alla höga byggnader går förstås inte att behandla på det sättet. Man kan exempelvis inte gärna visa en kyrka liggande eller avskuren på mitten.

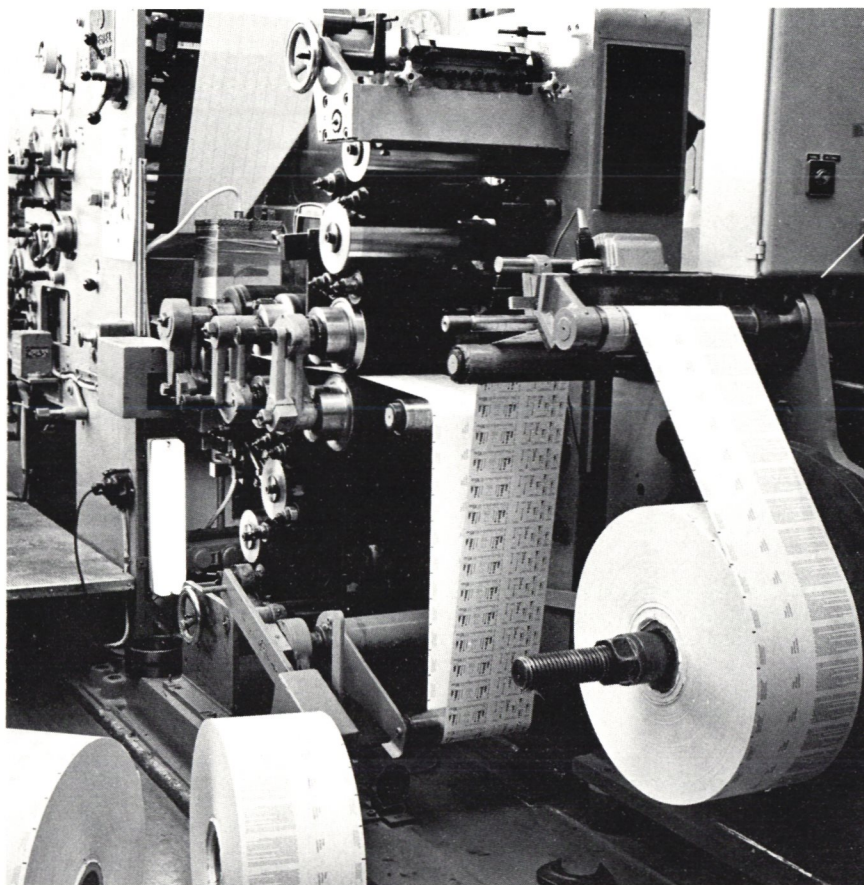
Ibland pekar förtjusta filatelister på fel i teckningen, men då protesterar Magnusson. Det är inte hans fel. Som på omslaget till märkena i serien Svenskt glas.

– Där visar jag glasarbetarnas verktyg och bland annat en skopa, som tydligen måste användas med vänster hand, säger Magnusson. Men jag ritade av en sådan skopa ur en stor och förnämlig bok om svenskt glas, och

där var den sådan. Vid närmare efterforskning visade sig att klichén i boken hade tillverkats spegelvänd. Så det så!

Bilden

måste ge ett väsentligt budskap, och det är också viktigt att den framträder så bra som möjligt i trycket. Varken för fina eller för grova linjer. Boktryckets moderna plastklichéer kräver en viss teknik också hos tecknaren. Passtrycket vid tvåfärgstryck – t ex omslaget till häftet Riksregalierna – är

Häftesmaskinen. Foto Yngve Hellström.

även något att ta hänsyn till: det kan inte bli helt perfekt av tekniska skäl . . .

– Omslagen erbjuder så många olika sorters uppgifter, som spänner över nästan allt. Jag är verkligen privilegierad som får hålla på med sådant här, tycker Jan Magnusson och återgår till sitt häftesomslag.

Utom Jan Magnusson har endast ett fåtal tecknare ritat häftesomslag. Nämnas kan Martin Lamm med I Roslagens famn, Tecknar-Anders med Publicistklubben 100 år, Martin Mörck med Allmogebåtar och Eva Jern med Fjälldjur.

Tillverkningen

Antalet utgivna mjuka frimärkshäften var vid årsskiftet 1984–85 sammanlagt 355. Då har i antalet inräknats såväl de så kallade postmästarhäftena (3 st) som landstormshäftena (3 st).

Fullständig förteckning över dessa häften med prisuppgift finns årligen med i de svenska frimärkskatalogerna. Utförligast behandlas de i SFF:s specialkatalog över Sveriges frimärken samt i Facit special.

Nedanstående data söker att i största korthet ge en redogörelse för tillverkningen och några ur samlarsynpunkt grundläggande begrepp om häftenas tryck och inhäftning.

Från 1904 och fram till 1940 tillverkades häftena för hand. Frimärksbladen klamrades fast i omslaget. Åren 1941 och 1942 handtillverkades häftena i valörerna 5 och 20 kr. Båda utkom senare även i maskintillverkade häften.

Dessutom släppte postverket 1945 ut de ovannämnda postmästarhäftena med i ark tryckta 4-sidigt tandade frimärken, s k beredskapsmärken, typ Gustav V profil höger, i valörerna 5, 10 och 15 öre, avsedda att användas om Sverige drogs in i andra världskriget.

Efter kriget såldes dessa i häften om 20 märken, iordningställda på postkontoren, ofta med postkontorets stämpel på omslaget.

Häftesmaskinerna

Sedan postverket 1940 tagit i bruk en speciell häftesmaskin skedde tryckning av omslag samt inklistring av frimärken i dessa helautomatiskt. År 1957 inköptes ytterligare en häftesmaskin, liksom den föregående tillverkad av firma Goebel i Darmstadt. Bägge utförde tryck i offset.

Nya maskiner tillkom 1964 och 1968 och de äldre har tagits ur bruk. De två senaste häftesmaskinerna trycker omslagen i boktryck.

Hur tillverkningen tillgår framgår av schematisk bild på sidan 41.

Särskilda beteckningar

används av frimärkskataloger beträffande frimärkshäftenas tryck och inhäftning.

Inhäftning kan ske med användande av otryckt marginal upptill (ovanför märkena) eller nertill (under märkena). Det förra kallas rättvänd inhäftning

HJÄRTSJUKA

Den som påträffas yr eller medvetslös kan vara hjärtsjuk.

- Hjälp personen att lägga sig så bekvämt som möjligt.
- Lossa på klädesplagg runt halsen för att underlätta andningen.
- Tillkalla ambulans genom 90 000.
- Om någon av de avbildade ID-brickorna finns runt halsen — ring telefonnumret på brickans baksida.

Hjärtsjuk i allmänhet

Hjärtat drivs med batteri

Medicinska råd på häftesomslaget.

(förkortat R), det senare omvänd inhäftning (O). I de handgjorda häftena är alla frimärken 4-sidigt tandade eller parvis 4- och 3-sidigt perforerade. I de maskintillverkade häftena är alla märken 3-sidigt tandade eller i vissa häften 3-sidig jämte 2-sidig perforering. Den sistnämnda har uppstått genom att även perforeringen nederst på understa paret skurits bort (vinkelskurna märken).

Som förkortning för de olika tandningarna använder man bokstaven A för 2-sidig, B för 3-sidig och C för 4-sidig perforering. Kombinationen BB betyder alltså 3-sidigt par, CC 4-sidigt och BC eller CB 3- och 4-sidigt par.

För att underlätta räkningen av häftena vid tillverkningen trycks på vart femtionde omslag en färgad rektangel på ryggen. Detta gäller endast om omslaget trycks i boktryck — aldrig vid offsettryck. I äldre boktryckshäften finner man vanligen en kort, lodrät linje, ett så kallat styrmärke, på omslagets andra sida.

I inhäftningsmarginalen anbringas vissa tecken och siffror. Där kan man påträffa cylindersiffror — cyls 1 eller 2 — som förekommer en gång per cylindervarv.

Åren 1957–64 använde man ibland s k snedsignaler (sneds) för att styra perforeringen, bestående av ett lodrätt plus ett snett streck (eller tvärt om). Från 1965 har ett lodrätt färgstreck ersatt snedsignalerna och fungerar som registermärke (regm).

För att kontrollera antalet tryckta frimärksrader trycks ett femsiffrigt kontrollnummer (kn) i nedre inhäftningsmarginalen vid var 20:e rad. Åren 1966–68 användes även kryss (X) som kn.

I häften som tryckts i England förekommer andra cylindertecken i marginalen såsom kors, vågräta streck, pilspets o a.

Hur samlar man frimärkshäften?

Lämpligt är att dela upp dem i två stora grupper: Mjuka häften och automathäften. I den här artikeln behandlas ju endast den förstnämnda. Men även om man endast samlar mjuka frimärkshäften kan man naturligtvis begränsa samlandet ytterligare och samla handgjorda eller maskintillverkade häften.

Det väsentliga för en häftessamling – normal- eller specialsamling – är att både omslag och inlaga kommer till sin rätt.

Här gäller liksom på alla andra områden av frimärkssamlande att var och en samlar och arrangerar på det sätt som passar honom bäst. Den som endast samlar ett häfte av varje utgåva behöver inte bereda utrymme för häften med alla de spännande tecken och siffror som ger både forskarmöda och stimulerande häftesjakt – och betydande kostnader också!

80-årsminnet

av utgivningen av de första svenska frimärkshäftena firades bl a med en omfattande och instruktiv häftesutställning i Postmuseum den 16 mars–13 maj 1984.

Den 28 augusti – 7 september 1986 kommer en internationell frimärksutställning – STOCKHOLMIA 86 – att arrangeras av Sveriges Filatelist-Förbund i samarbete med Postverket. I detta häfte avbildas frimärke på frimärke, nämligen två frimärksförslag och två tidigare utgivna frimärken med porträtt av Oscar II.

År 1883 utarbetade Generalpoststyrelsen ett förslag till en portosänkning för inrikes brev. Förslaget bifölls av riksdagen 1884 och samma år gav Oscar II sitt tillstånd att avbildas på frimärke. Ett flertal förslag graverades innan en gravyr slutligen kunde godkännas till nytt frimärke i boktryck. Det kom ut i valören 10 öre den 1 januari 1885 – samma datum som det nya brevportot infördes.

År 1884 utfördes också en gravyr till nytt frimärke i koppartryck, men det kom att dröja ända till 1890 innan Oscar II godkände ett förslag framställt i den nya tekniken. Det första frimärket gavs ut i valören 5 öre den 25 mars 1891.

Gravören Max Mirowsky (1858–1939) svarade för de flesta underkända men även samtliga godkända förslag till de första porträttfrimärkena i Sverige.

Robert Mattson, Postmuseum

Beskrivande text till innehållet.

Litteratur

Kataloger:

Sverige-katalogen 1984-85. Filatelistförbundets specialkatalog.

Facit 1985. Specialkatalog.

Sveriges frimärken i färg 1985. AB Philatelias specialkatalog.

Handböcker m m:

Frimärkshäften 16/3–13/5 1984. Postmusei utställningskatalog.

Ingeloff, Thorsten: Svenska postens frimärkshäften. Svensk Filatelistisk Tidskrift 1948.

Motiv på svenska frimärkshäften 1904–1979. Sammanställd av O. Bandh, B. Bengtsson, G. Dahlvig.

Tidskrift:

Häftessamlaren. Medlemsblad för Föreningen Häftessamlarna.

*Häftet utgivet 1985 inför den internationella frimärksutställningen
STOCKHOLMIA 86.*